

İngiltere Velihtı Prens Edward (Kral VII. Edward)'ın 1862 ve 1867 Yıllarındaki İstanbul Ziyaretleri ve Gezdiği Yapılar Çerçevesinde Osmanlı Teşrifatındaki Değişimler

The Changes in Ottoman Ceremonial Protocols Affected by Architectural Sightseeings During Prince Edward VII's Visits to Istanbul Between 1862 and 1867

Sena BELVİRANLI, Nuran KARA PİLEHVARIAN

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile ilişkilerinin yeni bir formata büründüğü Sultan Abdülaziz Dönemi'nde İstanbul, imparator, imparatoriçe, prens ve prenses unvanlarına sahip pek çok misafiri ağırlamıştır. Bu ziyaretler, Osmanlı'nın Avrupa'daki imajını güçlendirmek ve Avrupa'ya gücünü göstermek için bir fırsat olmuştur. Osmanlı Devleti, çağdaşı diğer güçlü devletler gibi yeni oluşturduğu protokol törenleri ve devletin köklülüğünün ve gücünün simgesi önemli yapıların ziyaret programları ile protokol misafirlerini ağırlarken, konukları üzerinde güçlü etkiler de bırakmak istemiştir. Sultan Abdülaziz'in Avrupa ziyareti öncesi ve sonrasında devlet konuklarını ağırlama biçiminde ufak tefek değişimler yapıldığı dönemin belgelerinden anlaşılmaktadır. Avrupa ziyareti öncesi ve sonrasında teşrifat kuralları konusundaki bu değişimler, ziyaret yerlerine ve yapılarına da yansımıştır. Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı ile iyi ilişkiler içinde görünen İngiltere'nin Veliht Prens Edward'ın, Sultan'ın Avrupa Ziyaretinden önce 1862'de ve Avrupa Ziyaretinden sonra 1869'da İstanbul'a gerçekleştirdiği iki ziyaret bu değişimi görebilmek adına önemlidir. Avrupa seyahati sonrası, ziyaret programına alınan yapılara, Sultan'ın Avrupa'da ziyaret ettiği ülkelerde pek çok kez bulunduğu tiyatro ve opera salonlarının etkisiyle, Naum Tiyatrosu eklenmiştir. Bununla birlikte Prens'in ilk ziyaretinde Cuma selamlığı törenini izlemesi için Tophane Kasrı tahsis edilirken, ikinci ziyaretinde daha çağdaş teknoloji ve dekorasyona sahip Dolmabahçe Sarayı Camlı Köşkü seçilmiştir. Dönemin modernlik simgesi büyük ölçekli askeri yapılar ve moda mimari akımlarla şekillenen köşkler ve kasırlar ise her iki ziyarette de görünür kılınmaya çalışılmıştır. Bu makalede, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde, Prens Edward'ın İstanbul ziyaretleri, o günün Osmanlı ve İngiliz basınında yapılan haberler, misafirler tarafından yazılan günlükler ve Osmanlı arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Bu ziyaretlerde seçilen mimari yapılar aracılığıyla, 19.yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin, çağına yön veren devletlerden biri olan İngiltere'nin veliahdına kendisini nasıl görmek ve göstermek istediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Edward; İngiltere; İstanbul; Osmanlı; prens; ziyaret.

ABSTRACT

Istanbul hosted many royal guests such as emperor, empress, prince and princess during the reign of Abdulaziz Han when the relationship between Ottoman State and European countries took yet another turn. These visits brought a chance to endorse the strength of Ottoman rule and image over Europe. The Ottoman Empire attempted to leave a powerful impression over the royal guests through the newly implemented hosting protocols like its powerful contemporaries and visits to the key architectures reflecting the power and the deep roots of the empire. It's been understood from the documents at the time that there were some modifications in the way of hosting protocols before and after Abdulaziz's visit to Europe. The first considerable change is the addition of Naum theatre to the protocol after Sultan's numerous opera halls and theatre visits in Europe. The second change is the selection of the location for Friday Ceremony observation, which was shifted from Tophane Kiosk where Prince visited in his first trip to Dolmabahçe Palace, which has contemporary technology and decoration. On the other hand, large military buildings and the kiosks built according to the modern architectural trends were kept and they were visible in the protocol during both visits. In this paper, we investigate British Prince Edward's visits to Istanbul in the light of the related news in Ottoman and British press, the diaries written by Prince Edward himself as well as William Howard Russel and Ottoman archives. It has been attempted to present how Ottoman State wanted to see and show itself amongst the leading countries shaping architectural trends of its era in the second half of the 19th century through the architectural structures chosen in this visits in this study.

Keywords: Edward; England; Istanbul; Ottoman; prince; visit.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi: 09 Ekim 2016 - Kabul tarihi: 18 Haziran 2018

İletişim: Sena BELVİRANLI. e-posta: senabelviranli@gmail.com

© 2018 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2018 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Erken tarihlerde, Osmanlı hükümdarlarının Avrupa ile ilişkilerinin araçları; temsilciler, elçiler ve mesaj veya anlaşma taslağı getiren ulaklardı. İstanbul'a gelen bu araçlar, temsil ettiği ülkenin uluslararası itibarıyla doğru orantılı olarak muamele görürlerdi. 19. yüzyıla kadar elçilerin kabul törenlerinin elçiler için unutulmaz bir tecrübe olması istenir, kimi elçiler kabul edilmek için günlerce bekletilirdi. Elçilere, bir memurun sürgün edilmesi veya haydutların yere dizilmiş kesik başları gibi sahneler izlettirilerek, Osmanlı'daki adalet sistemi gösterilir ve ardından Topkapı Sarayı'nın Arz Odası'nda padişahın huzuruna çıkartılırlardı.¹

Avrupa'da daimi elçilik açmak konusu ise belli bir tarihe kadar Osmanlı hükümdarlarının kaçındığı bir konu olsa da, İstanbul'a Avrupa'dan daimi elçilikler açılmasına erken tarihlerden itibaren izin verilmiştir. İlk olarak 1454 yılında Venedik Cumhuriyeti, ardından 1535 yılında Fransa, 1583'te İngiltere ve 1612'de Hollanda İstanbul'a büyükelçi atamıştır. Rusya, İsviçre ve Polonya ise ilk elçilerini 18. Yüzyıl'da atamışlardır.²

17. ve 18. yüzyıldaki siyasi iç çekişmeler ile zayıflayan merkezi otoritenin Sultan II. Mahmud döneminde yeniden tesisi sırasındaki çabalar, Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısının da yeniden kurulmasını zorunlu kılmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanları (1829-1840), Mora'da bağımsız bir Yunanistan'ın kuruluşu (1829), Baltalimanı Ticaret Antlaşması (1836) ve antlaşmanın ekonomiye olan olumsuz etkileri, ardı ardına gelen savaşlar ve ayaklanmalar sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun iç düzeni zayıflamış; merkezi otoritenin yeniden sağlam bir biçimde tesisi çabaları da yeni boşluklar oluşturmuştur. Bu durum, Avrupa Devletleri'nin ve Rusya'nın Osmanlı'yı parçalanmaya hazır bir ülke olarak görmelerine neden olmuştur.

Avrupa Devletleri ve Rusya İmparatorluğu 19. yüzyılın başlarından itibaren çeşitli sebeplerle (gayrimüslimlerin hukuki durumu, sağlık kuruluşlarının fiziki koşulları gibi) Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahil olmaya başlamışlardır.³ Sultan II. Mahmud döneminde bu müdahaleleri ortadan kaldırmak ve ilişkileri güçlendirmek için Avrupa'da elçilikler açılması, Reîs'ül Küttâblık makamının Hariciye Nezaretine dönüşmesi gibi batı tarzı örgütlenmeler getiren pek çok reform yapılmıştır. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki ilk daimi elçiliğini ise 1793'te Londra'da açmıştır. Daha sonra 1797'de Paris, Berlin ve Viyana'da da daimi elçilikler açılmıştır. Tanzimat Fermanı'na kadar Avrupalı olarak görülmeyen Osmanlı devleti, Tanzimat'tan sonra Londra ve Boğazlar Sözleşmesi'ne, "Avrupa Devletler Sistemi"nin ortak bir üyesi olarak imza atmıştır.⁴ Özellikle 1853-1856 yıllarında gerçekleşen, Avrupa devletlerinin siyasi ve askeri deste-

ğiyle yapılan Kırım Savaşı ile halkın ve devletin Avrupa'ya bakışı değişmeye başlamıştır.⁵ Bu savaş sebebiyle Avrupa devletleriyle iyi ilişkiler kurulmasının bir sonucu olarak, müttefik devletlerin ordularıyla beraber her rütbeden subaylar İstanbul'a geldikleri gibi, bazı Avrupalı prensler de Osmanlı topraklarını ziyaret etmiştir. III. Napoléon'un yeğeni Prens Napoléon ve İngiltere Kraliçesi Victoria'nın yeğeni olan Cambridge Dükü, bu dönemde İstanbul'a gelmiş ve oldukça özenli ağırlanmış misafirlerdir.⁶

Sultan Abdülmecid'den sonra tahta geçen Sultan Abdülaziz döneminde ise bu gibi ziyaretler daha sık rastlanan bir durum haline gelmiştir. Sultan Abdülaziz, hükümdarlığının ilk yıllarında da yabancı hanedan mensuplarını ağırlamıştır fakat Sultan'ın 1867 yılında yaptığı Avrupa seyahati birlikte Avrupa ile olan ilişkilerde farklılaşmalar olmuş, bu ziyaretten sonra İstanbul'a gelen yabancı hanedan mensuplarına uygulanan teşrifat kurallarında da değişikliklere gidilmiştir.⁷

1846 yılında Hariciye Nezaretine bağlı Hariciye Teşrifatçılığının kurulması ile yabancı hanedan mensuplarının ziyaretlerinde uygulanacak teşrifat ve usuller standart bir düzene oturtulmaya çalışılmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan, Hariciye Teşrifat defteri olduğu tahmin edilen 8894 numaralı defterde, yabancı hanedan mensupları misafirlere uygulanacak genel kaideler yazılmıştır. Bunlara ek olarak misafirlerin ziyaret programları, misafirlerin onuruna verilecek ziyafetler gibi konuların misafire özel düzenlendiği de görülmektedir.⁸ 65 başlık altında yazılmış ve 1846-1880 arasında tarihlendirilen bu teşrifat defterinin, 16. ve 21. sayfasında, Dersaadet'e gelen prenslere uygulanacak kaidelere bir standart getirilmeye ve prenslerin karşılama törenleri, onurlarına verilecek ziyafetler ve prenslere uygulanacak teşrifat kuralları gibi konuların düzenlenmeye çalışıldığı görülmektedir.⁹

⁵ Özcan, 1998, s. 290.

⁶ Şehsuvaroğlu, 1949, s.104.

⁷ Bu değişimlere ve ziyaretlere dair daha geniş bilgi için bakınız: Belviranlı, S.(2016) "Sultan Abdülaziz Dönemi İstanbul'u Ziyaret Eden Yabancı Hanedan Mensupları'nın Gezi Rotaları", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

⁸ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan 8894 numaralı defterle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Öreng, İ. (1998) "Hariciye Teşrifat Defteri(1846-1880)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁹ İ.Ü. 8894 numaralı defterin 16. ve 21. sayfalarında yer alan kaidelerin makalede ele alınan Prens Edward'ın 1862 ve 1869 ziyaretlerindeki uygulamalardan farklı olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu sayfalardaki kaidelerin daha erken bir döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. 16. Sayfada yer alan

"Dersaadet'e vürud eden prensler hakkında icrası mu'tad olan mu'amelat-ı resmîyye" başlığı altında sıralanan kaidelerde İstanbul'a gelen prense, hanedandan biri ile hariciye teşrifatçısı tarafından resmi "hoşamedî" (hoş geldin) töreni yapılacağı yazılmaktadır. Bu uygulama, Sultan Abdülmecid'in hükümdarlığının erken yıllarına ait olmalıdır. 20. Sayfada yer alan "Dersaadet'e gelen prensler hakkında icra kılınan merasim-i teşrifat" başlıklı sayfadaki kaideler ise 1859 yılında Dersaadet'e gelen Grandük Konstantin'e uygulanan teşrifat kaideleriyle benzerlik göstermektedir. Bu kaidelerin defterdeki yerinin, Grandük Konstantin'e uygulanacak merasim kaidelerinin yazıldığı sayfalardan (17-20) sonra gelmesi nedeniyle, Konstantin için belirlenen kaidelerin revize edilerek yeni kaideler olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu kaidelerin ise Sultan Abdülaziz Dönemi'nde uygulanmadığı görülmektedir.

¹ Karateke, 2004, s. 123-124.

³ Pilehvarian, 1996, s. 17-19.

² Hitzel, 2010, s. 345.

⁴ Karasu,1994, s. 210; Davison, 2011, s. 295.

Osmanlı'nın Avrupa Devletleri'ne ilişkin farklılaşan politikalarının sonucu olarak ortaya çıkan bu İstanbul ziyaretlerinde, iktidarın hangi yapıları görünür ya da görünmez kıldığı, kendisini "temsil"i hangi mimari yapılar üzerinden yaptığını kavramak, dönemin dış siyaset ve politikasını kavramak için önemlidir. Bu yapılar, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasal kültürünü ve kimliğini temsil eden politikaların ve ideolojilerin araçları olmuşlardır.

İngiltere Veliht Prensi Edward'ın, Mayıs 1862'de gerçekleşen ve resmi olmayan birinci ziyareti sonrası Sultan Abdülaziz'in 1867'deki Avrupa seyahati ardından Nisan 1869'daki ikinci ziyareti sırasında uygulanan teşrifat kuraları ile birlikte gezdirilen yerler ve yapılar da farklılaşmıştır. Bu farklılığın Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi yapı ve Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinin siyasi etkisi ile ilişkili olduğu aşikârdır.

Veliht Prens Edward'ın (VII.Edward) 1862 yılında ilk İstanbul Ziyareti

Galler Prensi ve Chester Kontu unvanlarını taşıyan Prens Albert Edward, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde eğitim almış ve adı skandallarla anılan bir prenstir. Prens Edward, 1861'de annesi Kraliçe Victoria ve babası Prens Albert'in fikri ile İngiltere'nin Doğu politikası çerçevesinde, kutsal toprakların ve Mısır'ın da dâhil olduğu bir Doğu gezisine çıkmıştır (Şekil 1 ve 2).¹⁰

Prens Edward'ın bu Doğu seyahati, babası Prens Albert'in zamansız ölümü üzerine birkaç ay ertelense de 1862 yılının Şubat'ında Londra'dan başlamıştır. Prens, "Osborne" vapuruyla Mısır, Kudüs, Şam ve Beyrut'u ziyaret ettikten sonra 20 Mayıs'ta İstanbul'a ulaşmıştır.¹¹

İ.Ü. Kütüphanesi'ndeki 8894 numaralı teşrifat defterinde, prensin bu ziyareti için yazılan; "Min gayr-i resmi fehmetlü Prens Hazretlerinin Dersaadet'e vürûdlarında hakkında icra kılınacak merâsim-i teşrifâtiyye." başlığından da anlaşılacağı üzere, bu ziyaret resmi bir ziyaret değildir.

Prensi Çanakkale'de bulunan Kale-i Sultanîye'ye giderek karşılamak üzere Tersane-i Âmire Meclis Reisi Ferik Mustafa Paşa tayin edilmiştir. Ayrıca Prens Edward'a, Sadrazam, Kaptan Paşa ve Serasker Paşa tarafından birer yaver, Sarayı Hümâyun kayıklarından kayıklar ve İstabl-ı Âmire'den arabalar ve hayvanlar tahsis edilmiştir (Şekil 3).¹²

¹⁰ Kutsal toprakların ziyareti, Avrupalılar için her zaman önemli olmakla birlikte, 18. yüzyılın son dönemlerinde pek çok seyyahın, sanatçının, askerin, diplomatların, bilim adamının, haritacıların ve fotoğrafçıların Mısır ve Kutsal toprakları güvenle ziyaret ettikleri ve bu seyahatlerini yazarak kitaplaştırdıkları bilinmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında da giderek artan ve ikinci yarısında oldukça popülerleşen bu turlar genellikle İncil'de geçen Mısır ve Yunan

kalıntılarını, yakın doğu bahçelerini, camileri, yerel kıyafetleri görmek için yapılmaktaydı. (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gordon, S. 2014. Cities, Citadels, and Sights of the Near East: Francis Bedford's Nineteenth-Century Photographs of Egypt, the Levant, and Constantinople. The American University in Cairo Press)

¹¹ Gordon, 2014, s. 8-9.

¹² İ.Ü. Kütüphanesi, 8894 numaralı defter, s.22.

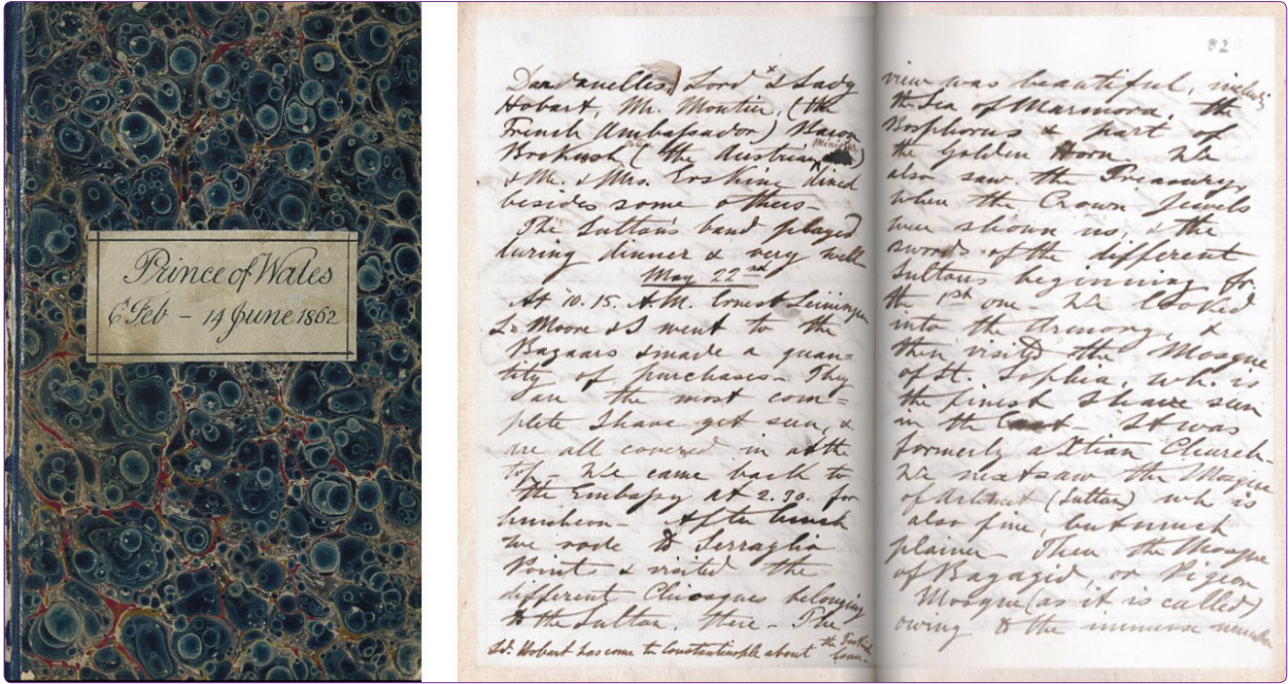

Şekil 1. Prens Edward'ın 1862'deki Doğu gezisi rotası (Gordon, 2014).

Şekil 2. Prens Edward'ın Abdullah Biraderler tarafından çekilen fotoğrafı (Royal Collection, RCIN 2113199).

Prens 20 Mayıs Salı günü Taif Vapuru ile Dersaadet'e ulaşmış ve Dolmabahçe önlerine geldiğinde, şerefine atılan 21 pare top atışıyla karşılanmıştır. Sadrazam Fuad Paşa,

Şekil 3. Prens Edward'ın kendi el yazısı ile yazdığı Doğu gezisi günlüğünün kapağı ve İstanbul günlerine ait bir sayfa (kaynak: <http://rc.onlineculture.co.uk>tt).

Şekil 4. Osbourne Vapuru'nun 1862 Doğu gezisinde Malta Limanı'ndaki bir gravürü (Royal Collection, RCIN 921092).

Hariciye Nazırı Mehmet Emin Ali Paşa, Serasker Mehmed Rüştü Paşa ve Kaptan Mehmed Ali Paşa tarafından Prens'e gemisinde resmi hoşamedî töreni¹³ yapıldıktan sonra, Prens, kendisi için tahsis edilen kayığa binerek Dolmabahçe Sarayı'na geçmiştir.¹⁴

İskelede Sultan Abdülaziz tarafından karşılanan Prens ve beraberindekiler, daha sonra tıpkı resmi ziyaretlerdeki usule uygun olarak, doğrudan Mâbeyni-Hümâyun'a geçmişlerdir.¹⁵ Burada, Prens ve beraberindeki Ernest Leopold¹⁶

Şekil 5. Dolmabahçe Sarayı Koltuk Kapısı Fotoğraf: Francis Bedford 1862 (Gordon, 2014).

ile L. Moore'a Mabeyn'de onları bekleyen diğer zevat takdim edilmiştir (Şekil 4 ve 5).¹⁷

Dolmabahçe Sarayı, Sultan Abdülaziz'in Avrupa ziyareti öncesi İstanbul'a gelen misafirlerin ilk karşılaştığı yapı olmuştur. Deniz yoluyla İstanbul'a gelen misafirler sarayın iskele kapısında karşılanmışlardır.¹⁸ Osmanlı'ya özgü Neo-

¹³ Misafirlere yapılan ilk karşılama törenleri için Osmanlı Belgelerinde bu sözcük kullanılmaktadır.

¹⁵ Tercüman-ı Ahval, 1278.

¹⁴ İ.Ü. Kütüphanesi, 8894 numaralı defter, s. 22, Tercüman-ı Ahval, 23 Zilkade 1278, no:185.

¹⁶ Ernest Leopold, Kraliçe Victoria'nın üvey kardeşi olan Prens Carl'ın en büyük oğlu ve Leiningen prensidir (Gordon, 2014, s. 5).

¹⁷ Prens'in bu gezisi resmi bir ziyaret olmaması sebebiyle bu karşılamaya hiç kimse resmi üniforma ile katılmamıştır (İ.Ü. Kütüphanesi, 8894 numaralı defter, s. 22).

¹⁸ 16 Ağustos 1862 tarihinde İstanbul'a gelen İtalya'nın Veliâht Prensi Umberto da Taif Vapuruyla karşılanıp bu vapurla Dolmabahçe Sarayı'na gelerek Padişahın huzuruna çıkmıştır. (Giz, 1969).

barok ve Neoklasik elemanlar içeren bir cephe düzenine sahip olan Dolmabahçe Sarayı'nın özellikle Mâbeyn ve Hünkâr daireleri, Tanzimat Dönemi'nin temsil ve teşrifat anlayışına göre düzenlenmiştir. Elçilerin ve üst düzey misafirlerin ağırlandığı ve ziyafetlerin verildiği bu salonlar, Osmanlı'nın 18.yüzyılda şekillenen yeni yüzünün mimari yansımalarıdır.

Illustrated London News'in Prens'in Doğu gezisine dair haberler yaptığı 22 Kasım 1862'deki sayısında, "Sultan'ın Boğaz'daki yeni sarayı" başlığıyla yayınladığı yazısında şehrin en etkileyici yapısı olarak adlandırdığı saray ve sarayın iskele kapısı hakkında bilgi verilmiş ve deniz yoluyla İstanbul'a gelen ziyaretçilerin, şehirde ilk karşılaştıkları anıtsal yapı olduğu yazılmıştır. Aynı haberin devamında, Dolmabahçe Sarayı'ndan övgü dolu cümleler ile uzun uzun bahsedilmiştir. Saray'ın korent ve iyon düzenlerinin, orijinallerinden daha iyi olduğu vurgulanırken, sarayın mimarisi, Modern Klasik Stil, Pseudo Klasik Stil, Oryantalist stil, İspanyol Plateresco Stili, Hindu mimarlığı gibi birbiriyle çok alakalı olmayan benzetmeler yapılarak tasvir edilmeye çalışılmış, ancak mimari öğeler "Osmanlı" ibaresi ile nitelen-dirilmekten ve "Osmanlı Mimarlığı" teriminin kullanılmasından kaçınılmıştır.¹⁹

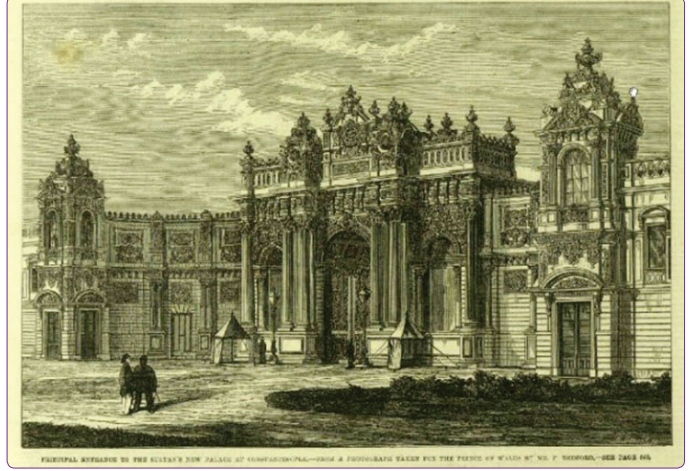
19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın görünen yüzü olan Dolmabahçe Sarayı, Devletin geçirdiği büyük değişimin de simgesi niteliğindedir. Dönemin en yeni teknolojileri olan büyük camların, aynaların, kristal şamdanların, dev boyutlu avizelerin sergilendiği saray, Osmanlı'nın çağı yakalayan bir devlet olduğu görüntüsünü güçlendiren bir imgedir (Şekil 6 ve 7).

Prens ve maiyetindekiler, bu kabul töreninin ardından kendilerine tahsis edilen arabalara binerek ikamet edecekleri yer olan, Pera'daki İngiltere Büyükelçiliği'ne(Sir Henry's House) geçmişlerdir.

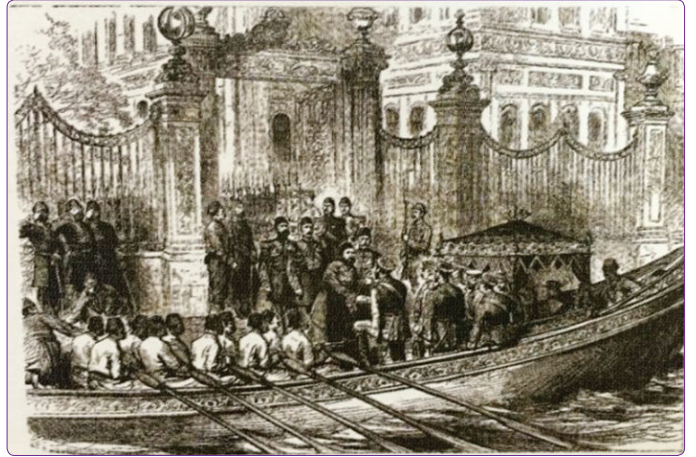
Padişah, Ali Paşa ve Kaptan Paşa ile birlikte, aynı gün kısa süreliğine İngiltere elçiliğine giderek Prens'e iade-i ziyarette bulunmuştur.²⁰

Prens'e ertesi gün Tersane-i Amire gezdirilmiştir.²¹ Özellikle 19. yüzyılda İngiliz uzmanların yardımıyla ileri bir seviyeye taşınmış olan tersane binası, askeri gücün en önemli göstergelerinden biridir (Şekil 8 ve 9).

Prens, günlüğünde 22 Mayıs Sabahı Kapalı Çarşı'ya giderek alışveriş yaptığından bahsetmiştir. Aynı gün öğleden sonra Aya İrini Silah Müzesi'ni gezmiş ve burada ise hanedana ait hazineler ve ilk Osmanlı Sultan'ından başlayarak tüm sultanların kılıç koleksiyonlarını görmüştür. Ardından, Ayasofya Cami'ni daha sonra sırayla; Sultanahmet, Bayezid ve Süleymaniye camilerini de gören Prens'in, yine bu bölge

Şekil 6. Dolmabahçe Sarayı'nın Ana Giriş Kapısı (Illustrated London News, 22 Kasım 1862).

Şekil 7. Grandük Nikolayın 1970 yılındaki İstanbul ziyaretinde Dolmabahçe Sarayı'nda karşılanması (The Illustrated London News, 13 Nisan 1878).

Şekil 8. Dolmabahçe Sarayı Zülveçeyn Salonu.

de olan eski Hipodrom bölgesini ve Dikilitaş'ı da gezdiği ve bu Bizans Dönemi yapılarının da oldukça ilgisini çektiği günlüğünden anlaşılmaktadır. Yine aynı bölgede olan Topkapı

¹⁹ Illustrated London News, 22 Kasım 1862. tūphanesi, 8894 numaralı defter, s. 22.

²⁰ Prince Edward, 1862, s. 82, İ.Ü. Kü- ²¹ Prince Edward, 1862, s. 82.

Şekil 9. Dolmabahçe Sarayı sahil cephesi Fotoğraf: Francis Bedford 1862 (Gordon, 2014).

Sarayı'nı²² ve Yeniçeri elbiselerinin sergilendiği Elbise-i Atika Müze'sini de ertesi gün (Cuma günü) sabah gezmiştir.²³

Eski Saray²⁴ bölgesi, genellikle 19. yüzyıl'da İstanbul'a gelen misafirlerin ziyaret programlarının ilk günlerinde yer almaktadır.²⁵ Osmanlı'nın geçmişinin ve ondan önceki İmparatorlukların da izlerini taşıyan bu bölge, devletin gücünün ve köklülüğünün gösterilmesi açısından önemlidir (Şekil 10 ve 11).

Bu bölgedeki gezilerin en önemli duraklarından biri olan Topkapı Sarayı'nın, bir müze gibi gezdirilmesi daha erken dönemlerde başlamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Hatt-ı Hümayun belgelerinde 1854'te İstanbul'a gelen Rus beyzadelerinin Ayasofya ve diğer camileri gezdikten sonra, Topkapı Sarayı'nı da gezdikleri yazılmıştır.²⁶ Fakat misafirlere gezdirilen alanlar oldukça kısıtlı alanlardır. Uzun bir dönem İmparatorluğun kalbi olan Topkapı Sarayı, aynı zamanda hilafetin de merkezidir. Özellikle hilafetle birlikte Osmanlı Devleti'ne geçen kutsal emanetlerin sergilendiği bölüm, hilafet gücünü göstermek için önemli bir mekân olarak görünür kılınmıştır.

Bu ziyaretler kapsamındaki, Topkapı Sarayı'nın Birinci

²² Prens'in 1862'deki bu gezisinde Topkapı Sarayı'ndaki hangi mekânları gezdiği ile ilgili ayrıntılar ne Prens'in günlüğünde ne de Osmanlı belgelerinde yer almamaktadır. Prens'in eşi ile birlikte 1869'da gerçekleştirdiği ikinci ziyaretinde ise Topkapı Sarayı'nda Bağdat köşkü, Hazine, Kütüphane ve Kutsal Emanetler bölümlerini gezdiği, William Howard Russel'in geziye dair tuttuğu notlarda yer almaktadır.

²³ Prince Edward, 1862, s. 82.

²⁴ Dönemin belgelerinde Eski Sa-

ray olarak anılan Saray Topkapı Sarayı'dır. Bugün, Eski Saray olarak bilinen ve Fatih Sultan Mehmet tarafından Bayezid'de inşa ettirilen saray ile bir ilgisi yoktur.

²⁵ 1869 yılının 13 Ekim'inde İstanbul'a gelen İmparatoriçe Eugénie, 14 Ekim'de; yine aynı yılın 28 Ekim'inde İstanbul'a gelen Avusturya İmparatoru Franz Joseph 29 Ekim'de Eski Saray bölgesindeki bu mekânları ziyaret etmişlerdir (Terakki, 1 Şaban 1286, 22 Safer 1286).

²⁶ Dursun, 2007, s. 68.

Şekil 10. Topkapı Sarayı kıyafet koleksiyonu (Library of Congress, LC-USZ62-81450).

Şekil 11. Ayasofya Camii, Fotoğraf: Francis Bedford (Gordon, 2014).

Avlusu'nda yer alan Aya İrini Silah müzesi aynı zamanda Avrupa'daki en erken müzelerdendir.²⁷

Aynı gün içerisinde gezdiği Ayasofya Camii, İstanbul'a gelen pek çok gezginin de özel izinlerle gezdiği bir yapıdır. Prens'i de çok etkilemiş olacak ki, Prens günlüğünde Ayasofya Camii'nden "Doğuda gördüğüm en güzel yerdi" sözleriyle bahsetmiştir (Şekil 12 ve 13).²⁸

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, Cuma selamlığı bir devlet merasimi haline gelmiştir. Cuma Selamlığı törenle-

²⁷ 1846'da alınan bir kararla yeniden düzenlenen müze dönemin arkeoloji ve tarih ilgisinin artmasının bir göstergesidir. Tanzimat'tan sonra artan bu ilgi, İstanbul'un fetih öncesi tarihine de ilgiyi artırmış ve

Ayasofya ve hipodrom bölgesi gibi antik dönemlerdeki yapılar ile ilgili çalışmaları, Avrupa ile gelişen ilişkilerin de etkisiyle, daha ön plana çıkartmıştır (Akyürek, 2011, s. 140).
²⁸ Prince Edward, 1862, s. 83.

Şekil 12. Dikilitaş Fotoğraf: Francis Bedford 1862 (Gordon, 2014).

Şekil 13. Tophane Kasrı,1853-1855, Fotoğraf: James Robertson (Royal Collection, RCIN 2700801).

ri, misafirlerin katıldığı bir tören ve seyir edilen bir ritüel halini almış ve özellikle yabancı misafirlerin padişahı görmeleri için bir fırsat haline dönüşmüştür.²⁹ Prens Edward da Dersaadet 'teki dördüncü gününde, Tophane Cami'nde kılınacak cuma namazı öncesi selamlık törenini izlemek için Tophane'ye gitmiştir. Prens Edward bu töreni büyük ihtimalle Tophane'de bulunan, William J. Smith'in yaptığı kasırdaki seyretmiştir. Tophane Kasrı, daha çok Abdülmecid döneminde yabancı misafirlerin kabul edildiği bir yapıdır. Grandük Konstantin, 1859'daki İstanbul ziyaretinde ilk olarak bu kasırdaki padişah tarafından karşılanmıştır.³⁰ Herhangi bir kayıt bulunmamasına rağmen yapının, boğazın aksi yö-

²⁹ Karateke, 2004, s. 103. ³⁰ İ.Ü. Kütüphanesi, 8894 numaralı defter, s. 17.

Şekil 14. Yenikapı Mevlevihanesi Sema Salonu (<http://ffsmsem.fatihsul-tan.edu.trFSM-SEM-Foto-Galeri--Mekan-Resimleri>).

Şekil 15. Mevlevihanenin 19.yy fotoğrafı (Prof. Dr. Baki Baykara arşivi).

nünde yer alan Barok üslubundaki çıkması da tören seyri için daha uygun bir görme alanı sunmaktadır.

Edward ve maiyetindekiler, cuma selamlığının ardından Mevlevi dervişlerinin semasını izlemek için Kale Kapısı Mevlevihanesi'ne³¹ gitmişlerdir.³² Bu tekke ziyaretinin İ.Ü. Kütüphanesi, 8894 numaralı teşrifat defteri incelendiğinde olağan bir ziyaret olmadığı görülmektedir. Sıra dışı olan bu ziyaret, Prens'in kendi isteğiyle gerçekleşmiş olmalıdır (Şekil 14 ve 15).

Gezisi boyunca onuruna pek çok ziyafet verilen Prens için, aynı gün Kaptan Paşa'nın Haliç'te bulunan evinde Ali Paşa ve Fuat Paşa'nın da bulunduğu bir ziyafet verilmiştir. Cumartesi günü ise, öğle yemeğinde Sadrazam Fuad Paşa'nın Kanlıca'daki evine misafir olan Prens; Ali Paşa, Samos Prensi ve Kamil Paşa ile birlikte bu yemekte bulunmuştur. Kanlıca'dan sonra Belgrad ormanına da geçen Prens, günlüğünde burada Sultan Mahmud Köşkü'nü de gördüğünden bahsetmektedir.³³

³¹ Ruzname-i Ceride-i Hadis, 1279.

³² Kale Kapısı Mevlevihane'sinin neresi olduğuna ilişkin net bilgiler bulunmamaktadır. Ancak Kale Kapısı sözcüğü adı geçen Mevlevihane'nin

Yenikapı Mevlevihane'si olabileceğini düşündürmektedir. Ruzname-i Ceride-i Hadis, 1279; Prince Edward, 1862, s. 84.

³³ Prince Edward, 1862, s. 84.

Şekil 16. Göksu Kasrı, Fotoğraf: Robertson & Beato (Royal Collection, RCIN 2700806).

Prens'e padişah tarafından verilen tek ziyafet 26 Mayıs Pazartesi günü Göksu Kasrı'nda verilen sabah kahvaltısıdır. Sadrazam, Hariciye Nazırı Ali Paşa, İngiltere Sefiri Elliot, Kapitan Paşa, Leiningen Prensi, Serasker Paşa, Meclis-i Vâlâ Reisi Kamil Paşa da bu ziyafete katılmışlardır.³⁴ Bu ziyafette, bir Osmanlı padişahı ilk kez devlet adamları ve yabancı bir hanedan mensubu ile aynı masada yemek yemiştir.³⁵ Prens Edward ve maiyetine, Padişah tarafından verilecek ziyafetlere ayrıca önem verildiği, ikinci ziyarette William Howard Russell tarafından günlüğe yazılanlardan anlaşılmaktadır. Russell'in ne kadar etkilendiğini anlatan ifadelerden, ziyafetin unutulmaz bir tecrübe olmasının istendiği, ziyafetin verileceği yapının da özenle seçildiği anlaşılmaktadır.³⁶ Aynı zamanda Osmanlı devlet geleneğinde bir ilk olan bu ziyafet için, Barok ve Rokoko üsluplarının Osmanlı coğrafyasında yorumlanmış biçimi olarak inşa edilmiş bulunan Küçükso Kasrı seçilmiştir.

Bu ziyafet ile Prens'e resmi veda töreni de gerçekleştirilmiştir. Prens'e bu törende birinci dereceden bir Osmanlı

³⁴ Ruzname-i Ceride-i Hadis, 1279.

³⁵ Ahmet Cevdet, 1980, s. 386.

³⁶ Prens'in 1869'daki ikinci ziyaretinde günlüğünü tutan William Russell, İstanbul seyahati boyunca yedikleri

hiçbir yemeğin, Sultan'ın ziyafetinde verdiği yemek kadar lezzetli olmadığını dikkat çekmiş ve bunun siyasi bir tutum olduğunu yazmıştır (Russell, 1869).

Şekil 17. Üsküdar'daki Selimiye Kışlası ve İngiliz mezarlığı Fotoğraf: Francis Bedford 1862 (Gordon, 2014).

nişanı ile birlikte Kasır'da içtikleri nargile ile birlikte askeri kıyafetler hediye edilmiştir.³⁷

Pazar ayını için hemen İngiltere elçiliğinin karşısındaki Anglikan kilisesine gitmeyi tercih eden Edward, ardından Üsküdar'a geçerek burada hem Kırım savaşında ölen İngiliz askerler için yaptırılan İngiliz mezarlığını hem de Selimiye'deki hastaneyi ziyaret etmiştir (Şekil 16 ve 17).

Prens İstanbul'daki son gününde ise, Abdullah biraderlerin stüdyosuna giderek fotoğraf çektirmiştir. Bu fotoğraflar, daha sonra bir albüm yaptırılıp armağan olarak İngiltere'ye gönderilmiştir.³⁸

Prens Edward, maiyetindekilerle birlikte 27 Mayıs Salı günü saat 16.30'da Büyükelçilik binasından ayrılarak, Tophane'den kayıklarla gemisi Osborne'a geçmiş ve Atina'ya doğru yola çıkmıştır. Prens günlüğündeki İstanbul notlarına "İstanbul'da çok hoş bir hafta geçirdim." cümlesi ile son vermiştir.³⁹

Veliaht Prens Albert Edward'ın (VII. Edward) 1869 yılındaki İkinci İstanbul Ziyareti

Sultan Abdülaziz'in, Fransa İmparatoru III. Napoleon'un daveti üzerine 1867'de Paris Uluslararası Sergisi'ne onur konuğu olarak katılacağına duyurulmasının ardından, İngiltere Kraliçesi Victoria da Sultan'a resmi bir davet göndermiştir. Bu davet üzerine İngiltere'yi de bu seyahat programına dâhil eden Sultan Abdülaziz, 21 Haziran 1867 Cuma günü İstanbul'dan başlayarak resmi olarak Fransa, İngiltere, Belçika ve Avusturya-Macaristan'ı, gayri resmi olarak da İtalya ve Prusya'yı ziyareti kapsayan, 47 günlük bir seyahate çıkmıştır.⁴⁰

³⁷ Prince Edward, 1862, s. 87; i.Ü. Kütüphanesi, 8894 numaralı defter, s. 22.

³⁸ Gordon, 2014, s. 14.

³⁹ Prince Edward, 1862, s. 88.

⁴⁰ Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Karaer, N. (2003) Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa seyahati, Ankara, Phoenix Yayınevi; Kutay, C. (1991) Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.

Osmanlı Devleti tarihi boyunca Avrupa'ya seyahat eden ilk ve tek Sultan olan Abdülaziz, Avrupa ile ilişkileri geliştirmek için çıktığı bu seyahat sonrası iade-i ziyaret amacıyla İstanbul'a gelen pek çok misafiri ağırlamıştır. Bu iade-i ziyaretlerinin ilki İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. Sultan Abdülaziz'e İngiltere'deki pek çok gezisinde eşlik eden Veli-aht Prens Edward, 1869'da ikinci kez, bu defa eşi Danimarka Prensesi Alexandra ile birlikte, İstanbul'u ziyaret etmiştir. Sultan Abdülaziz, İngiltere Prensi'nin ziyaretine oldukça önem vermiş ve programı dört ay öncesinden açıklanmıştır.⁴¹

Prens'in gezi boyunca günlüğünü tutan William Howard Russel'in notları, gezi hakkında oldukça fazla ayrıntı vermektedir. Bu gezinin İngiliz basınında da 1862'deki ziyarete göre daha geniş yer bulunduğu, Illustrated London News'de yer alan geziye dair gravürlerle birlikte yayınlanan haberlerden anlaşılmaktadır.⁴²

Prens'e ziyareti boyunca ikamet etmesi için Beylerbeyi Sarayı ile birlikte Salı Pazarı Sarayı da denilen Fındıklı'da yer alan Çifte Saraylar önerilmiş, İngiltere Büyükelçisi Elliot tarafından Çifte Saraylar tercih edilmiştir.⁴³ Dersaadet'te bulunduğu süre içerisinde kullanması için dört atlı fayton ve yedi çifte kayık tahsis edilmiştir.⁴⁴ Ayrıca, Prens'in emrine İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde bir şeref kıtası, pek çok hizmetkâr ve her yemekte onlara eşlik eden 84 kişilik bir orkestra tahsis edilmiştir.⁴⁵

İngiltere seyahati sırasında Buckingham Sarayı'nda kalan Sultan Abdülaziz, Prens Edward için bu kez Sarayı Hümâyunlardan biri olan Çifte Sarayları tahsis etmiştir. Bununla birlikte, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde İstanbul'da ağırlanan misafirlerden Prens Edward dışında hiçbiri Çifte Saraylar'da konaklamamıştır (Şekil 18 ve 19).

Rauf Paşa, Pertev Piyale Vapuru ile Prens ve Prensesi, Yedikule açıklarında karşılamıştır.⁴⁶ Prens ve Prenses vapur ile Çifte Saraylar'a geçerken, Sarayburnu'ndan 21 pare top atışı ve Haliç'te bulunan Osmanlı donanması ile selamlanmışlardır.⁴⁷

Çifte Saraylar'da Sultan Abdülaziz tarafından merdivenlerde karşılanan Prens, daha sonra Sultan ile birlikte saraya geçmiştir. Burada Prens'e Dersaadet'te bulunan diğer ülke sefirleri ve bazı devlet yetkilileri takdim edilmiştir. Padişah ile Prens, Sadrazam Ali Paşa'nın tercümanlığıyla bir süre sohbet etikten sonra, Prens, Saray'ın üst katında kendisi için hazırlanan odaya çıkarak bir süre burada istirahat etmiş ardından Dolmabahçe Sarayı'nda Padişah'a iade-i ziyarete bulunmuştur.⁴⁸ Bu ziyaret için Prens'in saraydan ayrılışı ve saraya geri dönüşü sırasında, Avrupa merasim usullerine göre bir merasim uygulanarak Muzika-i Hümâyun icrası ile "bando takımı uyarısı" yapılmıştır.⁴⁹ Russell, notlarında bu

Şekil 18. Beylerbeyi Sarayı, Fotoğraf: Abdullah Biraderler (Library of Congress, LC-USZ62-81023).

Şekil 19. Çifte Saraylar'a ait bir gravür (Illustrated London News, 24 April 1869).

uygulamayı; hem Sultan'ın misafirlerini onurlandırmak istediği hem de İngiltere protokol kurallarına karşı duyduğu hayranlık olarak yorumlamıştır.⁵⁰

Prens ve Prenses, ertesi gün ilk olarak Cuma Selamlığı törenini izlemek üzere Dolmabahçe Sarayı'na gitmişlerdir. İlk ziyaretinde cuma selamlık törenini Tophane Kasrı'ndan izleyen Prens, bu kez Dolmabahçe Cami'nde düzenlenen selamlık resmini, Dolmabahçe Sarayı'ndaki Camlı Köşk'ten izlemiştir.⁵¹ Töreni izleyecek misafirlerin tören saatini bek-

⁴¹ Giz, 1969, s. 23.

memiştir (Russell, 1869, s. 499).

⁴² Illustrated London News, April 24 1869/ May 08 1869.

⁴⁴ Terakki/18 Zilhicce 1275.

⁴⁵ Russell, 1869, s. 480.

⁴³ Büyükelçi Elliot, Beylerbeyi Sarayı'nı ulaşımın kolay olmadığı ve havanın serin olduğu gerekçesiyle tercih et-

⁴⁶ Terakki/20 Zilhicce 1275.

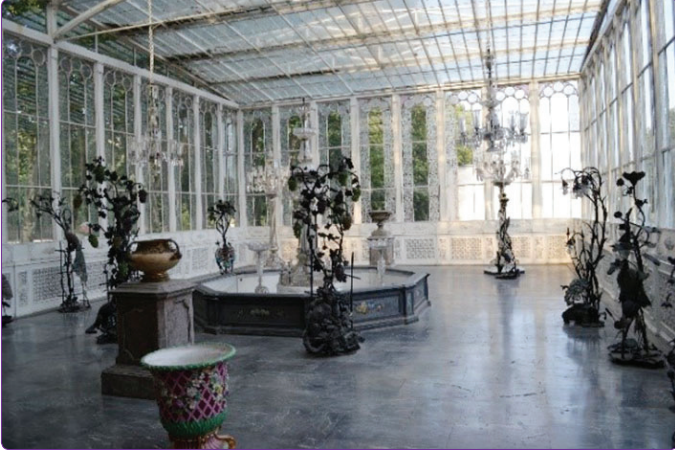
⁴⁷ Giz, 1969, s. 24.

⁴⁸ Russell, 1869, s. 474.

⁴⁹ Terakki/20 Zilhicce 1275.

⁵⁰ Russell, 1869, s. 480.

⁵¹ Geleneksel Saray mimarisinde padişahların resmi geçit(alay) törenlerini izlediği Alay Köşkü'nün karşılığı olan Dolmabahçe Sarayı'ndaki Camlı Köşk, dönemin yeni malzemeleri olan dökme demir ve camdan inşa edilmiştir. İngiliz Kraliyet Mimarı William J. Smith tarafından tasarlanmıştır. Russell'in Fransız bir sanatçı tarafından dekore edildiğini belirttiği bitişindeki Merasim Salonu ise geleneksel Osmanlı süsleme sanatında pek sık görülmeyen hayvan resimleri ile dekore edilmiştir.

Şekil 20. Dolmabahçe Sarayı Camlı Köşkü.

ledikleri, Camlı Köşk'e bitişik olan ve Russel'in "Fransız bir sanatçı tarafından dekore edilmiş tavanı; aslan, kaplan ve geyik motifleri ve altınlarla süslenmiş bir oda" diye tarif ettiği merasim salonunda, misafirlere çubuk ve kahve ikram edilmiştir. Prens, prenses ve yanındakiler, daha sonra da merasimin izleneceği mekân olan Camlı Köşk kısmına geçerek töreni izlemişlerdir.⁵² Prens ve maiyeti, törenin ardından Haliç'ten Kâğıthane'ye doğru bir gezi yaparak buradaki park, bahçe ve köşklere görmüşlerdir. Buradan da bir diğer mesire alanı olan Balmumcu Çiftliği'ne geçmişlerdir (Şekil 20).⁵³

Prens'in bu gelişinde de dönemin belgelerinde Eski Saray bölgesi olarak geçen, Topkapı Sarayı ve çevresi ilk günlerdeki ziyaret noktalarından biri olmuştur. Prens ve maiyetindekiler, Cumartesi günü Topkapı Sarayı'nın Bağdat Köşkü, hazine, kütüphane ve kutsal emanetler bölümünü gezerek Russel'in, "Dünyanın en güzel manzaralarından biri" olarak nitelendirdiği, Topkapı Sarayı'ndan Haliç ve Boğaz manzarasını seyretmişlerdir. Prens ve maiyetindekiler, ardından Aya İrini Silah Müzesi'ni ve Ayasofya ve Sultanahmet Cami'ni gezmişlerdir.⁵⁴ Sultan Abdülaziz, Avrupa seyahatinden döndüğünde, Aya İrini Silah müzesinin tekrar düzenlenerek Avrupa'daki müzeler gibi olmasını istemiştir. Prens Edward, bu amaçla yenilenen müzenin ilk misafirlerinden biri olmuştur.

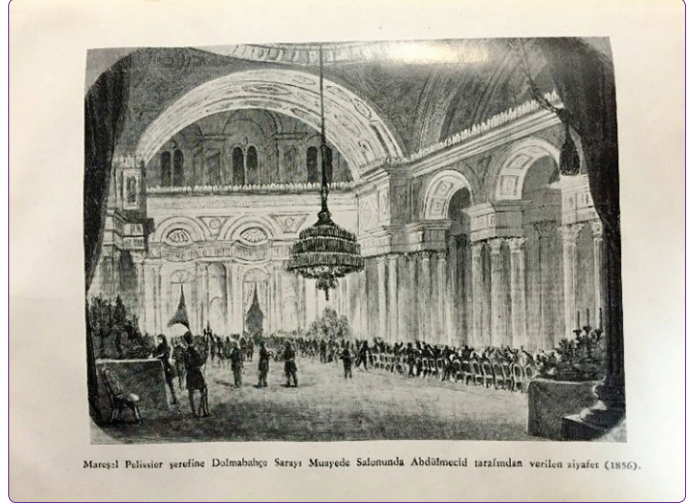
Prens ve Prens, Topkapı Sarayı bölgesindeki gezinin ardından akşam Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan tarafından verilecek büyük ziyafet için saraya gitmişlerdir. İlk önce Büyük Salon'da Bab-ı Ali yetkilileri, Prens ve maiyetine takdim edilmiştir. Kısa bir süre sonra salona gelen Sultan, Prensleri koluna alarak, diğer misafirler ile birlikte yemek odasına geçmiştir. Masada, yüksek rütbeli Osmanlı devlet erkânları ve eşleri ile birlikte İngiltere, Rusya, Fransa ve Avusturya sefirlerinin de yer aldığı toplam 24 kişi bulunmuştur. Yemekler ise, Türk ve Fransız mutfağından seçilmiştir.⁵⁵ Bu

⁵² Russell, 1869, s. 482.

⁵⁴ Russell, 1869, s. 483.

⁵³ Terakki, 20 Zilhicce 1286.

⁵⁵ Terakki, 22 Zilhicce 1286.

Şekil 21. Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonunda Mareşal Pelissier'e Abdülmecid tarafından verilen ziyafet (Tanzimat devrine ait bir kısım Resimler ve Vesikalar, 1940).

Şekil 22. İmparatoriçe Eugénienin 1869'daki İstanbul gezisi sırasında Le Monde Illustréde yer alan hareme dair bir gravür (Le Monde Illustré, 4 Aralık 1869).

ziyafet, padişahın ilk kez hanım misafirlerle aynı sofraya oturduğu bir yemek olması açısından da önemlidir.⁵⁶ Sultan Abdülaziz yemekten sonra Prensleri koluna alarak diğer hanım misafirlerle birlikte Harem'i ve Valide Sultanı ziyarete götürmüştür (Şekil 21 ve 22).⁵⁷

Dört Nisan 1869 Pazar günü, Prens ve maiyetindekiler, İngiliz Konsolosluğunun karşısındaki, İngiliz Konsolosluğu Anglikan şapelinde pazar ayinine katılıp, öğlen elçilikte onurlarına verilen ziyafete katılmışlardır. Ziyafetten sonra Çifte Saraylar'a dönen Prens ve Prens, öğleden sonra saat 3.30'da Sultan'ın kendilerine tahsis ettiği üç kayıkla Boğaz'da bir gezinti yapıp, Üsküdar'daki Kırım Savaşı'nda ölen İngiliz askerleri için yapılmış Haydarpaşa İngiliz mezarlığını ziyaret etmişlerdir.⁵⁸

⁵⁶ Levant Herald, 5 Nisan 1869; Russell, 1869, s. 492.

⁵⁷ Russell, 1869, s. 493.

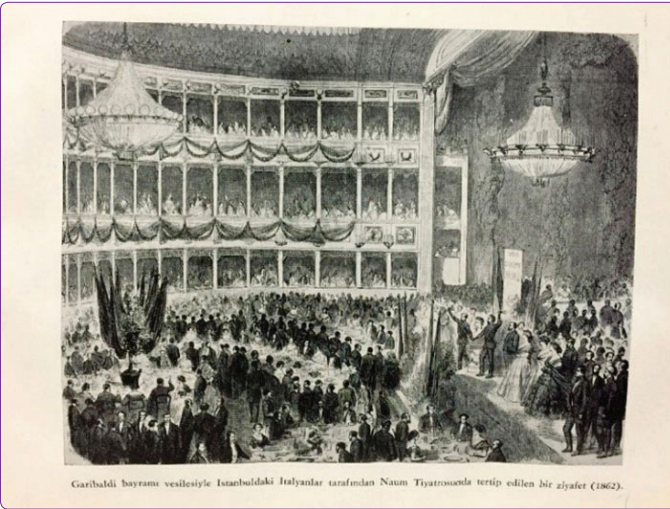
⁵⁸ Russell, 1869, s. 494.

Şekil 23. Alışveriş yapan prens ve prenses (Russell, 1869).

Şekil 25. Tophane meydanı ve saat kulesi, 19. yüzyıl (Ayşe Yetişkin Kurbilay arşivi).

Şekil 24. Naum Tiyatrosu, 1862 (Tanzimat Devrine Ait bir kısım Resimler ve Vesikalar, 1940).

Russell'ın Prens'in Doğu Gezisi günlüğünü tuttuğu notlarında, İstanbul'un 64 yangınından sonra inşaat faaliyetlerine getirilen yenilikler ile ahşap yapıların yasaklandığından, yangın sonrası boşalan alanlardan ve şehirdeki su sıkıntısından bahsedilmiştir.⁵⁹ Bu konudan günlükte bahsedilmesi, konuklara İstanbul'un imarı ve şehirleşmesi konusunda bilgiler verildiğini göstermektedir.

Pazartesi günü, Kapalı Çarşı'daki Cevahir ve Sandal beestenlerini ve antika mağazalarını gezerek; lokum, muhallebi ve şerbet tadan Prens ve eşi daha sonra arabalar ile Pera'ya geçip, burada Missirîe Ailesi'ni⁶⁰ ziyaret etmiştir (Şekil 23 ve 24).

Prens Edward ve eşi, Pazartesi günü akşam yemeğinden sonra Naum Tiyatrosu'na giderek, burada "Martha" adlı gösteriyi izlemişlerdir. Avrupa seyahatinde çeşitli temsiller katılan Sultan Abdülaziz, misafirleri için, 1869-1870 se-

zonu öncesinde dekorunda ve gösterilerinde değişiklikler yapılan Naum Tiyatrosu'nun tadilat işlemlerinin hızlanması ve tiyatronun vaktinden önce açılması için tiyatroya 2000 lira yardımda bulunmuştur.⁶¹ Naum Tiyatrosu'nda yapılan yardımlarda, Fransız İmparatoriçesi Eugénie ve Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in 1869 yılında, Osmanlı başkentine yapacakları ziyaretlerinin de rolü olmalıdır.

Tiyatro binaları, Osmanlı'nın yüzyıl başında tanıştığı bir yapı türü olmasının yanında, Avrupa ile kurulabilecek bir "benzerlik"tir. 1869 yılında Prens'in ziyaretinden kısa bir süre sonra İstanbul'a gelen Franz Joseph, Beyoğlu'ndaki büyük bir insan kalabalığından sonra Naum Tiyatrosu'na girdiği anda kendini bir an için Avrupa'da sandığını yazmıştır.⁶²

Prens ve Prensese, Beylerbeyi Sarayı'nda ikamet edememiş olsalar da 6 Nisan Salı günü Beylerbeyi Sarayı'nda verilen bir ziyafet ile bu sarayı da görme imkânı bulmuşlardır. Prens'in gezisi boyunca günlüğünü tutan William Howard Russel burayı "Dünyanın en güzel konumuna sahip, dünyanın en güzel sarayı" olarak tanımlamıştır. Russell, Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesi, hayvanat bahçesi ve kuşhanesiyle diğer saraylardan farklı olduğunu ve Sultan'ın gözde sarayı olduğunu yazmıştır. Yabancı hanedan mensubu misafirlerin, genelde bu sarayda ikamet etmelerine karşın, Büyükelçi Elliot'ın kendileri için bu sarayı seçmediğinden pişmanlıkla bahsetmektedir.

Russell, Çarşamba günü Ali Paşa ve askeri yetkililer ile Tophane'ye giderek buradaki silahları inceleyen Prens'in, binanın büyüklüğünden etkilendiği yazmıştır. Prens ve Prensese, daha sonra İngiliz Anma Kilisesi'ne geçerek bu kiliseyi ziyaret etmişlerdir. Akşam Dolmabahçe Sarayı'nda yenen yemeğin ardından, bir temsile katılmak üzere Pera'ya geçen Prens ve Prensese, Sultan'ın da katıldığı gecede, L'Africaine adlı oyunu seyretmişlerdir (Şekil 25 ve 26).⁶³

⁵⁹ Russell, 1869, s. 498.

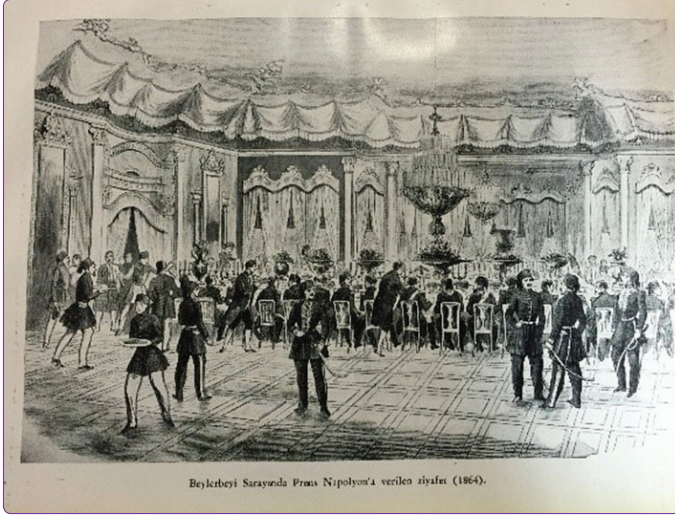
⁶⁰ Missirîe ailesi, 1841 tarihinde İstanbul'daki ilk otel olarak Pera'da açılan Hotel d'Angleterre'in sahibidir.

Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gülersoy, Ç. (1985) Hotel d'Angleterre, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul.

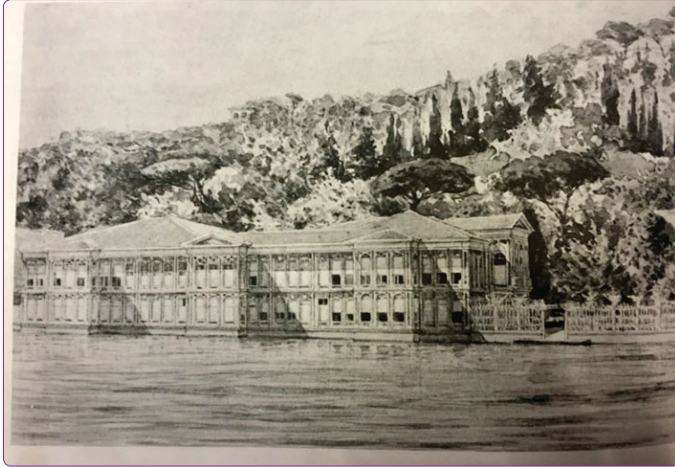
⁶¹ Yılmaz, 2004, s. 108.

⁶² Samsinger, 2010, s. 275.

⁶³ Russell, 1869, s. 507.

Şekil 26. Beylerbeyi Sarayında Prens Napolyon onuruna verilen ziyafet (Tanzimat Devrine Ait bir kısım Resimler ve Vesikalar, 1940).

Şekil 27. Ali Paşa Yalısı, Bebek (Eldem, 1993).

Şekil 28. Prens'in gezisi boyunca günlüğünü tutan William Howard Russel'in notları arasında yer alan bir haliç gravürü (Russell, 1869).

Sekiz Nisan günü sabahı Prens, maiyetindeki hanımlar ile çarşıya giderken; Prens de Abdullah biraderlerin fotoğ-

raf stüdyosuna giderek fotoğraflarını çektirtmiştir. Daha sonra İstibla-ı Amire'yi gezen Prens'e, saf kan yarış atları gösterilmiştir. Akşam yemeği için Prens'in onuruna İngiliz Elçiliğinde verilen davet; Fransa, Avusturya, Rusya elçilerinin ve Sadrazam'ın katılımıyla gerçekleşmiştir (Şekil 27 ve 28).

Prens'in resmi vedası, bu kez İstanbul'daki son günü olan 9 Nisan Cuma günü 13.30'da Sultan ile beraber yedikleri yemek ile yapılmış, ardından Prens ve maiyeti Ariadne Gemisi'ne binerek İstanbul'dan ayrıлып Kırım'a doğru yola çıkmışlardır.⁶⁴

Değerlendirme

19. yüzyıl boyunca Batı ile farklılaşan siyasi, politik, ticari ve kültürel ilişkiler Osmanlı Devleti'nde aynı yüzyıl boyunca devlet eliyle gerçekleşen değişimlerin inşasında büyük rol oynamıştır. Özellikle Tanzimat ideolojisi ile birlikte yenilenen ve bu yenilenmeyi fiziksel olarak mimari düzenlemelerle başkentine yansıtan Osmanlı Devleti, İstanbul'u ziyaret eden Avrupalı hanedan mensuplarının gezi rotalarında seçtiği yapılar aracılığı ile "yeni görünümü"nü çağdaş devletlerin yöneticilerine ve yönetici adaylarına sergilemek istemiştir.

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde iki kez (1862 ve 1869) İstanbul'u ziyaret eden İngiltere Veliâhtı Prens Edward'ın 7 yıl arayla İstanbul'a gerçekleştirdiği ziyaretleri ve bu ziyaretlerde uygulanan teşrifat kuralları ve ziyaretler için seçilen yapılar, Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki ideolojisini ve kimlik inşasını kavramak açısından oldukça önemlidir. Sultan Abdülaziz'in 1867'de gerçekleştirdiği Fransa, İngiltere, Belçika, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Prusya'yı kapsayan Avrupa seyahatinden önce 1862'de ve kısa bir süre sonra 1869'da İngiltere Veliâhtı tarafından gerçekleştirilen bu iki ziyaret karşılaştırıldığında, Avrupa seyahati sonrası teşrifat kurallarında ufak tefek değişiklikler ve gezdirilen yapılara ise eklemelerin yapıldığı görülmektedir (Bkz. Tablo1)

Her iki ziyaretinde de deniz yoluyla İstanbul'a giriş yapan Prens Edward'ın 1862'deki ziyaretinde ilk karşılaştığı yapı Sultan'ın ikametgâhı olan ve Osmanlı'nın Sultan II. Mahmud ile oluşmaya başlayan yeni yüzünün simgesi Dolmabahçe Sarayı olmuş ve Sultan'la ilk karşılaşması da Sultan'ın "ev sahipliğinin" hissedildiği Mabeyn'de gerçekleşmiştir. Prens'in ikinci ziyaretinde ise ilk karşılaştığı yapı, kendisinin de bu ziyaretinde ikametgâhı olan, Çifte Saraylar olmuş ve Sultan Abdülaziz ile de ilk kez burada görüşmüştür. Osmanlı idaresi, ilk ziyaretinde İngiltere Konsoloslugu'nda konaklayan prens için, 1869'da saray-ı hümayunlardan biri olan, Çifte Saraylar'ı tahsis etmiştir.

Prens Edward'ın Gezi programı dâhilinde karşılaştığı mimari yapılarda, hem güçlü geçmiş vurgusu hem de çağına

⁶⁴ Levant Herald, 10 Nisan 1869.

Tablo 1. Prens Edward'ın 1862 ve 1869'daki İstanbul Ziyaretlerinde Gezdiği Yapılar

Prens'in İkamet Ettiği Yapı	1862 Ziyareti	1869 Ziyareti
	İngiliz Konsolosluğu	Çifte Saraylar
Prens'in Onuruna Sultan Tarafından Ziyafet Verilen Yapılar	Göksu Kasrı	Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı
Gezdirilen Yapılar		
Topkapı Sarayı	●	●
Ayasofya Cami	●	●
Sultanahmet Cami	●	●
Süleymaniye Cami	●	
Bayezid Cami	●	
Aya İrini Silah Müzesi	●	●
Eski Hipodrom Bölgesi	●	
Kapalı Çarşı	●	●
Dolmabahçe Sarayı	●	●
Beylerbeyi Sarayı		●
Göksu Kasrı	●	
Kağıthane		●
Tophane Kasrı	●	
Belgrad Ormanları	●	
Mevlevihane	●	
Selimiye Hastanesi	●	
Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı	●	●
Naum Tiyatrosu		●
Istıbla-ı Amire		●
Tersane-i Amire	●	
Tophane-i Amire		●
Kırım Anma Kilisesi		●

yön veren devlet imajı ortaya konmaya çalışıldığı anlaşıl-
maktadır. İki ziyarette de, ilk günlerde gezdirilen Topkapı
Sarayı bölgesi, şüphesiz ki köklü Osmanlı tarihinin ve fe-
tîh ile birlikte devralınan mirasın göstergesi niteliğindedir.
Hilafetin de merkezi olan Topkapı Sarayı, Osmanlı devlet
geleneginin mimariye yansımış bir parçası olarak sergi-
lenmiş, özellikle hazine dairesi, kutsal emanetler ve çeşitli
koleksiyonların sergilendiği bölümler görünür kılınmıştır.
Ayasofya gibi Müslümanlığın Hristiyanlığa galibiyeti olarak
görülebilecek bir yapı geçirdiği değişimlerle artık bir İslam
sembölü olarak misafirlere gezdirilmiştir.

Prens'in bu iki ziyaretinde de ikametgâhları değişse de,
İstanbul'daki köşk, kasır ve sarayları çeşitli vesilelerle gör-
mesi sağlanmış, özellikle Beylerbeyi Sarayı ve Göksu Kasrı
ziyafetler için seçilmiş ve misafirleri oldukça etkilemiştir. O
dönemde Avrupa'da yoğun olarak kullanılan Barok ve Ro-
koko üsluplarının Osmanlı topraklarında yeniden yorum-
lanmasıyla şekillenmiş bu görkemli yapılar, Osmanlı'nın
yeniden şekillenen yüzünün de birer anlatıcısı olmuşlardır.
Konum ve mimari özellikleriyle etkileyici olan bu yapılarda,
Osmanlı geleneginde görülmemiş sofra düzenleriyle ger-
çekleşen bu iki ziyafet de misafirleri oldukça etkilemiştir.

Prens'in Doğu gezisi programı dâhilinde 1862'de ger-
çekleştirdiği İstanbul ziyaretinde, diğer misafirlerin ziyaret
programlarında yer almayan, Yenikapı Mevlevihanesi ziya-
reti, Prens'in Osmanlı kültürüne ve temel değerlerine karşı
ilgisinin bir göstergesidir.

Prens'in iki ziyaretinin de ziyaret programlarında, Os-
manlı askeri gücünün temsilcisi olan askeri yapılar yer al-
maktadır. Her iki ziyaretinde de Selimiye'deki İngiliz Me-
zarlığı ile birlikte Selimiye Kışlasını da ziyaret eden Prens,
ilk ziyaretinde Tersane-i Amire'yi, ikinci ziyaretinde ise
Tophane-i Amire'yi ziyaret etmiştir. Ölçek ve üslup olarak
Osmanlı geleneksel askeri yapılarından farklı bir yapı çeşidi
olan 19. yüzyıl kışlaları, Sultan III. Selim döneminde baş-
layan askeri reformların ilk örnekleridir. Bu büyük ölçekli
modern yapılar, Sultan Abdülaziz döneminde yenilenen
Osmanlı askeri gücünün görünen yüzü olarak, dönemin
diğer güçlü devletlerinin yönetici ailelerine gösterilmiştir.

Özellikle 19. yüzyılın son yarısında önemli bir teşrifat tö-
reni halini alan Cuma Selamlığı törenleri, İstanbul'da bulu-
nan yabancıların ilgisini çeken ve Sultan'ı görme imkânı ve-
ren törenlerdir. Sultan Abdülaziz Dönemi'nde de İstanbul'a

gelen yabancı hanedan mensubu protokol konuklarına da bu törenler izlettirilmiştir. Prens, bu töreni ilk ziyaretinde Tophane Kasrı'nda seyretmiştir. İkinci ziyaretinde ise bu seyir için, Dolmabahçe Sarayı'nın dönemin son teknolojisi olan cam ve dökme demirden inşa edilmiş ve dönem modasına uygun olarak dekore edilmiş Camlı Köşk tercih edilmiştir. Prens'e böylelikle Osmanlı Devleti'nin çağının tüm teknolojik gelişmelerinden haberdar olduğu mesajı verilmiştir.

Prens'in 1869'daki ziyaret duraklarına, 1862'den farklı olarak Naum Tiyatrosu'nun da eklendiği döneme ilişkin kaynaklardan anlaşılmaktadır. Avrupa seyahati boyunca gittiği ülkelerde hazırlanan programlar dâhilinde çeşitli tiyatro ve opera salonlarında temsiller izleyen Sultan Abdülaziz, Prens'e Avrupa'nın önemli kentlerinde var olan entelektüel mekân ve organizasyonların İstanbul'da da yapıldığını istemiş olmalıdır.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati, Osmanlı Devletinde özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir şekilde gerçekleşen değişimlerin önemli bir adımı olmuştur. Teşrifat konusunda, Avrupa'da karşılaştıklarını, Osmanlı devlet politikası çerçevesinde uygulamaya koymakta tereddütlü davranmayan Sultan, dönemin şartlarına uyum sağlayarak, fırsatlarını iyi değerlendirmeye çalışmış ve Osmanlı devletinin çıkarlarını ve prestijini korumak için saltanatı boyunca elinden gelen özeni göstermiştir.

Sultan Abdülaziz, dönemin en güçlü devletlerinden biri olan İngiltere'nin Veliâht Prensi Edward'ın İstanbul'daki ziyaret rotalarında seçtiği yapılar aracılığı ile Osmanlı Devleti'nin değerlerini, köklülüğünü, gücünü ve devlet temellerini oluşturan Doğu kültür ve gelenekleri kadar, Batı kültürlerinin de hâkimi olduğunu göstermek istemiştir. Bu düşüncenin kanıtları seçilen yapılardır. Sultan Abdülaziz, Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni parçalanmaya hazır bir ülke olarak görme politikalarına karşı, Devleti'nin çağdaşı güçlü devletler arasında var olduğunu, gücünü ve önemini hala koruduğunu bu ziyaretlerde hissettirmişti.

Kaynaklar

Ahmet Cevdet. (1980) Ma'ruzat, İstanbul, Çağrı Yayınları.
 Akyürek, G. (2011) Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Döneminde Mimarlık, Bilgi ve İktidar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
 Ar, B. (2013) "Aya İrini'nin "Müze-i Hümayun" Olarak Tahsis Ediliş süreci ve Sultan Abdülaziz", Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s. 39-55.
 Armaoğlu, F. (1987) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
 Belviranlı, S.(2016) "Sultan Abdülaziz Dönemi İstanbul'u Ziyaret Eden Yabancı Hanedan Mensupları'nın Gezi Rotaları", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
 Ceylan, O. (1994) "Çifte Saraylar" maddesi, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih

Vakfı, s. 512-513.
 Davison, R. (2011) "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernleşmesi", Ed.: H. İnalçık, & M. Seyitdanlioğlu, Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 290-301.
 Dursun, H. (2007) "Osmanlı Devleti'nde Turizmin Gelişimine Dair Bazı Gözlemler", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, İstanbul, sayı: 16, s. 67-78.
 Eğin, E. (1994) "İgiliz Mezarlığı Maddesi" maddesi, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedi, İstanbul, Cilt 4, syf. 174.
 Eldem, E. (2013) "Ayasofya: Kilise, Cami, Abide, Müze, Simge", Toplumal Tarih Dergisi, sayı 254, s. 76-85.
 Giz, A. (1969) "19. Asırda İstanbul'u Ziyaret Eden Batılı Prens ve Hükümdarlar", Hayat Tarih Mecmuası, s. 22-28.
 Gordon, S. (2014) Cities, Citadels, and Sights of the Near East: Francis Bedford's Nineteenth-Century Photographs of Egypt, the Levant, and Constantinople, London, The American University in Cairo Press.
 Gök, N. (2014) "Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati'nin Sonuçları ve Yansımaları", Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Cilt, s. 127-138.
 Gülersoy, Ç (1985) Hotel d'Angleterre, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul.
 Hitzel, F. (2010) "Diplomatik Armağanlar Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa Ülkeleri Arasında Modern Çağda Yapılan Kültürel Değiş Tokuş", Harp ve Sulp: Avrupa ve Osmanlılar, İstanbul, Kitap Yayınevi, s. 243-257.
 Karasu, C. (1994) "Tanzimat Dönemi Osmanlı Diplomasine Genel Bir Bakış" Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı: 4, s. 205-221.
 Karateke, H. T. (2004) Padişahım çok yaşa: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler, İstanbul, Kitap Yayınevi.
 Kuban, D. (2007) Osmanlı Mimarisi, İstanbul, YEM.
 Ortaylı, İ. (2008) Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara, İstanbul, Cedit Neşriyat.
 Öreñç, İ. (1998) "Hariciye Teşrifat Defteri (1846-1880)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Özcan, B. (1998) "Kırım Harbi Sırasında Bazı Avrupalı Devlet Adamlarının Osmanlı Ülkesini Ziyaretleri (1854-1855)", OTAM, Sayı: 9, s. 287-321.
 Öztuncay, B. (2003) Dersaadet'in Fotoğrafçıları, İstanbul, Aygaz A.Ş Yayınları.
 Pilehvarian, N. K. (1996) "Bezmiâlem Valide Sultan Yapıları", Basılmamış Doçentlik Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
 Prince Edward. (1862) The Prince of Wales's Journal, <https://www.royalcollection.org.uk>. adresinden alındı.
 Russell, W. H. (1869) Diary in the East During the Tour, London, George Routledgeand Sons.
 Samsinger, E. (2010) "Kaiser Franz Joseph und Kaiser Karl I. Konstantinopel", Österreich in Istanbul: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen, Lit Verlag, Wien, s. 267-281.
 Şehsuvaroğlu, H. (1949) Sultan Aziz: hususi, siyasi hayatı, devri, ölümü, İstanbul, Hilmi Kitabevi.
 Tuncer, H. (2000) 19. yüzyılda Osmanlı-Avrupa ilişkileri (1814-1914), İstanbul, Ümit Yayıncılık.
 Tutel, E. (1994) "Tersane-i Amire" maddesi. Düünden Bugüne İstanbul ansiklopedisi, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı,

7. Cilt, 253-256.
Yılmaz, N.Ö. (2007) 19. yüzyıl İstanbul kültür ortamında müzik ve mekân, Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazeteler

Illustrated London News
Le Monde illustré
Levant Herald

Ruzname-i Ceride-i Hadis
Tercüman-ı Ahval
Terakki

Arşiv Belgeleri

İ.Ü. Kütüphanesi, 8894 numaralı defter
İnternet Kaynakları:
www.royalcollection.org.uk.
<https://www.loc.gov/>